

PONS MOLL, Clàudia (2007): *La teoria de l'optimitat. Una introducció aplicada al català de les Illes Balears*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 374 p. (Biblioteca Milà i Fontanals, 51).

L'any 1991, en el marc de l'*Arizona Phonology Conference*, Prince i Smolensky van presentar un nou model teòric d'anàlisi fonològica: la teoria de l'optimitat (TO), els principis de la qual van quedar recollits en el manuscrit dels mateixos autors "Optimality Theory: Constraint interaction in Generative Grammar" (1993), finalment publicat l'any 2004.¹ Des d'aleshores, la TO, que tot i que se situa dins de la tradició de la fonologia generativa és innegable que se'n desmarca en molts aspectes, ha despertat l'interès i ha estat explotada per lingüistes d'arreu del món. Amb la seva obra, Pons s'ha volgut inscriure en aquest grup de lingüistes que emmarquen les seves investigacions en el model de la TO, al qual s'atribueix un gran caràcter explicatiu que defuig l'arbitrarietat de models anteriors.

D'entrada, cal dir que l'obra de Pons és una versió corregida i ampliada de la seva tesi doctoral, *Els contactes consonàntics en balear. Descripció i anàlisi*, dirigida per Maria Rosa Lloret i Joaquim Via-plana, i presentada a la Universitat de Barcelona l'any 2004. Aquesta tesi, ara publicada, se suma a la tesi de Serra (*La fonologia prosòdica del català* (1996)), a la de Jiménez (*L'estructura sil·làbica del dialecte valencià* (1997)), també publicada,² i a la de Dols (*Teoria fonològica i sil·labificació. El cas del català de Mallorca* (2000)), totes tres amb la TO com a rerefons teòric, la qual cosa demostra que la lingüística catalana compta ja amb alguns precedents pel que fa als estudis optimals. Una altra contribució rellevant que s'ha fet sobre el català en el marc de la TO i que cal sumar als estudis anteriors és l'obra de Wheeler *The phonology of Catalan* (2005).³

La TO és un model relativament nou i és per això que Pons, en la seva obra, no dubta de caracteritzar-lo com un model encara avui en desenvolupament, el qual es va perfilant i posant a prova a mesura que es plantegen nous problemes en l'anàlisi de les formes que integren la realitat lingüística i dialectal. En el treball de Pons, el marc empíric escollit per tal de comprovar la idoneïtat d'un model com la TO, tant per ratificar-ne la capacitat explicativa com per detectar-ne les principals limitacions, són les varietats balears, i, concretament, els processos fonològics que s'hi desencadenen quan dues o més consonants entren en contacte. Per tant, l'autora pretén introduir el lector a la teoria de l'optimitat, il·lustrar de quina manera es poden aplicar els mecanismes formals ideats per aquesta teoria a la fonologia del balear i comprovar en quina mesura la TO és capaç de donar compte de la complexitat dels processos promoguts pels contactes consonàntics que ocorren en les varietats balears.

A part d'aquest objectiu principal, relacionat amb el tipus de model d'anàlisi lingüística, l'obra de Pons es proposa un objectiu secundari, més relacionat amb la mera descripció lingüística: contribuir al coneixement del sistema fonològic del balear. De fet, han estat forces els lingüistes que han dedicat els seus estudis a la fonologia del balear. Tanmateix, sovint aquests estudis s'han centrat principalment en el mallorquí, i en menor mesura en el menorquí i en l'eivissenc. En aquest sentit, doncs, s'ha de reconèixer que Pons ha fet un esforç considerable per tal de reunir, descriure i analitzar dades dels tres subdialectes que conformen el conjunt de les varietats balears. Atès que mallorquí, menorquí i eivissenc no sempre es comporten de la mateixa manera pel que fa a les resolucions dels contactes consonàntics, és interessant d'incloure totes tres varietats en un estudi que vol ser exhaustiu i complet.

Pel que fa a l'estructura, l'obra es pot dividir en dos grans blocs: el primer, corresponent a un únic capítol (capítol 2), és una introducció força detallada a la TO, on es fa referència a aspectes com la gènesi, els principis teòrics, el funcionament i el formalisme d'aquet model; el segon bloc, corresponent a la resta de capítols del llibre, se centra en l'anàlisi dels diferents processos fonològics que poden

1. PRINCE, A. / SMOLENSKY, P. (2004): *Optimality Theory: Constraint interaction in Generative Grammar*. Malden (Massachusetts): Blackwell Publishing.

2. JIMÉNEZ, J. (1999): *L'estructura sil·làbica del català*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

3. WHEELER, M. (2005): *The phonology of Catalan*. Oxford: Oxford University Press.

afectar dues o més consonants en contacte en balear: l'assimilació regressiva de lloc d'articulació (capítol 3), l'africació de sibilants en mallorquí i menorquí (capítol 4), l'assimilació regressiva de mode d'articulació (capítol 5), el rotacisme en mallorquí (capítol 6), la dissimilació, l'elisió i la fusió de sibilants (capítol 7), la semivocalització, l'escissió i la despalatalització de consonants palatals (capítol 8), la simplificació consonàntica (capítol 9), la inserció vocàlica (capítol 10), i, per últim, la manca d'inserció vocàlica que caracteritza les formes de primera persona singular del present d'indicatiu (capítol 11). Cadascun dels capítols que integra aquest segon bloc segueix una estructura recurrent: d'entrada, a tall d'introducció, es descriu el fenomen que s'estudiarà al llarg del capítol i es fa un respàs del tractament que aquest fenomen ha rebut en models anteriors a la TO; a continuació, es presenten les dades objecte d'anàlisi que, tot seguit, són analitzades des del punt de vista de la TO; finalment, cadascun dels capítols es tanca amb un resum que recull de manera succinta les noves propostes fetes en el marc de la TO.

Per tal de situar el lector en el model d'anàlisi que es trobarà en l'obra de Pons, a continuació incloem una breu caracterització de la TO, basada en l'exposició força extensa sobre aquest model que el lector podrà llegir en les setanta pàgines que integren el segon capítol del llibre. La TO, a diferència de les teories derivacionals, i amb l'objectiu d'oferir una anàlisi dotada d'una major capacitat explicativa, elimina les regles i les derivacions i es basa en un formalisme molt més representacional. La selecció d'una *forma de sortida* o *output* (forma superficial) no es desenvolupa a partir d'una sèrie de successions o fases, sinó d'una manera simultània. Per a una *forma d'entrada* o *input* (forma subjacent) el component *generador* s'encarrega de generar un nombre infinit de candidats possibles que opten a ser el candidat seleccionat com a òptim, és a dir, la *forma de sortida* o *output*. De seleccionar l'únic *candidat òptim* entre els proposats se n'encarrega l'*avaluador*, un dels components bàsics de la gramàtica en TO, el qual avalua el conjunt de candidats, de manera simultània, respecte d'una *jerarquia de restriccions* universals. Aquestes restriccions, a diferència dels principis de la gramàtica generativa, són transgredibles, és a dir, no han de ser satisfetes necessàriament. Així, el candidat escollit com a òptim és aquell que transgredeix en menor mesura la jerarquia de restriccions proposada.

Existeixen dos tipus de restriccions, les *restriccions de marcatge* –les quals afavoreixen la simplicitat–, i les *restriccions de fidelitat* –que aposten per la identitat entre la forma subjacent i la forma superficial. Aquests dos tipus de restriccions entren en contradicció pel fet que les restriccions de marcatge avaluen la bona formació estructural dels candidats i prefereixen les estructures menys marca-des, és a dir, articulatòriament i/o perceptualment més simples (p.e. síl·labes CV), en detriment de les propietats de la forma subjacent, mentre que les restriccions de fidelitat penalitzen les alteracions de la forma superficial respecte de la forma subjacent, per causa d'elisió de material, d'inserció de material epentètic, d'escissió d'elements, de canvi de trets de lloc o de mode d'articulació, etc. Pons resumeix la dialèctica entre marcatge i fidelitat d'aquesta manera: “La idea és: si es preserven les característiques lèxiques dels morfemes sembla que és més fàcil la identificació de les paraules; per això hi ha fidelitat. Ara bé, hi ha coses que són difícils de pronunciar o d'entendre; per això hi ha marcatge” (p. 25). Aquest conjunt de restriccions, que Pons presenta inventariades a les p. 30-34 i classificades en restriccions de fidelitat i restriccions de marcatge, són universals, és a dir, idealment totes les llengües o varietats dialectals les tenen, tot i que ordenades de manera diferent en la jerarquia. L'ordre de les restriccions és particular de cada llengua i, per tant, és el que dóna compte de la gramàtica d'una varietat lingüística.

Un dels últims aspectes que l'autora tracta abans de cloure aquest capítol dedicat als principis teòrics i al funcionament de la TO és el tractament que els trets reben en la TO. En aquest model els trets són elements independents dels segments dels quals depenen. Aquesta innovació respecte de la fonologia clàssica es tradueix en l'existència de restriccions que poden fer referència a cadascun dels trets de forma individual (IDENT(labial), IDENT(dorsal), IDENT(coronal), etc.) o al conjunt de trets (IDENT(PA), això és, ‘Els elements en correspondència han de tenir el mateix punt d'articulació’). Així, Pons, al capítol dedicat a l'assimilació regressiva de lloc d'articulació, pot donar compte de l'asimetria que s'estableix en eivissenc entre els sons coronals, amb major tendència a l'assimilació, i els sons labials i dor-

sals, amb major resistència als processos assimilatoris, situant les restriccions que preserven els trets labial i dorsal per damunt de la restricció que motiva l'escampament de lloc d'articulació, i la restricció que preserva el tret coronal per sota d'aquesta última. És així, amb aquest nou enfocament dels trets, que el potencial explicatiu de la TO augmenta.

Al llarg dels capítols dedicats a l'anàlisi, als quals només farem algunes referències aïllades, Pons ofereix una descripció acurada dels processos fonològics ocasionats pels contactes de consonants en balear i n'investiga els principals condicionants (la varietat (o subvarietat) dialectal on es desencadenen els processos, la naturalesa de les consonants implicades, el domini o nivell d'aplicació, i la posició sil·làbica dels sons involucrats, etc.), tot donant evidències del caràcter explicatiu de la TO.

Així, per exemple, un model com la TO permet formalitzar i explicar les diferents resolucions del mallorquí, el menorquí i l'eivissenc davant d'un mateix contacte consonàntic mitjançant una diferent jerarquització de les mateixes restriccions de marcatge i de fidelitat. Per a l'eivissenc, el qual es mostra més conservador al canvi, les restriccions de fidelitat se situen en la jerarquia per sobre de les restriccions de marcatge, mentre que en les jerarquies del mallorquí i el menorquí solen ser les restriccions de marcatge les que dominen la jerarquia. Els mecanismes de la TO també permeten de donar compte al capítol 7 (*La dissimilació, la fusió i l'elisió de sibilants*) de petites diferències que s'estableixen entre varietats d'un mateix subdialecte: per exemple el menorquí general resol el contacte, en mots adjacents, d'una prepalatal seguida d'una prepalatal o d'una alveolar, amb assimilació ('mateix joc' [mə.ted.'dʒək], 'mateix sol' [mə.tet.'sɔl]); en canvi, les varietats del menorquí que es parlen a Ferreries i a Ciutadella resolen aquests contextos amb semivocalització ('mateix joc' [mə.tej.'ʒək], 'mateix sol' [mə.tej.'sɔl]). Aquesta diferència es reflecteix en la jerarquia de restriccions amb una petita modificació: en el cas de Ferreries i Ciutadella, la restricció de fidelitat IDENT(-ant), responsable que es mantingui el caràcter palatal de la consonant original ha de dominar IDENT(-sont), mentre que en el menorquí general IDENT(-ant) s'ha de situar per sota d'IDENT(-sont). En aquest mateix capítol també es mostra de quina manera la TO pot explicar casos en què en el marc d'un mateix subdialecte són possibles dos processos diferents: les seqüències de sibilant alveolar seguida de sibilant en eivissenc es poden explicar o bé per un procés de fusió o bé per un procés d'elisió. La manca de jerarquització entre dues restriccions que estan en conflicte, és a dir, entre dues restriccions que ordenades una respecte de l'altra donen lloc a resultats diferents, permet explicar que dos candidats estructuralment diferents surtin elegits com a òptims: /dəs₁##s₂al+a+r/: [də.s₂ə¹la] (amb elisió) i [də.s_{1,2}ə¹la] (amb fusió).

Altres mostres de la capacitat explicativa de la TO les trobem en la dicotomia entre nivells: pel que fa a la possible discrepància entre solucions en el domini lèxic i en el domini postlèxic, l'autora vol donar-ne compte d'una manera satisfactòria. El contacte de sibilants, per exemple, es resol en mallorquí, menorquí i eivissenc amb la inserció d'una vocal epentètica en el nivell lèxic (*tu cuses* /kuz+z/ ['ku.zəs]), mentre que en el nivell postlèxic, el mallorquí i el menorquí opten per un procés de dissimilació, i l'eivissenc per un procés de simplificació/fusió. Després de descriure el comportament de les diferents varietats en els diferents nivells, Pons es proposa d'anar més enllà de la descripció i de donar resposta a aquestes preguntes: ¿per què hi ha epentesi en el nivell lèxic i no pas en un altre? ¿Hi ha alguna raó, a banda de les mateixes dades, que ho justifiqui? Pons troba la resposta en el marc de la TO en la teoria dels paradigmes òptims (McCarthy, 2001), segons la qual les relacions de fidelitat s'estableixen entre els membres d'un paradigma flexiu. La necessitat que hi hagi uniformitat en el paradigma verbal, això és, per exemple, que tots els membres del paradigma presentin la mateixa especificació pel que fa a sibilant (*kuz*, *kuzəs*, *kuz*, *kuzim*, *kuziw*, *kuzən*) explica que en el nivell lèxic operi el procés d'epentesi, i que no se seleccioni erròniament com a candidat òptim la forma amb dissimilació ['kuts].

Tal com s'ha pogut comprovar, al llarg de l'obra es presenten mostres clares del caràcter explicatiu de la TO. Tot i això, en ocasions l'autora es veu obligada a fer matisacions per tal de donar compte de determinats fenòmens. Algunes d'aquestes matisacions potser tenen un abast massa particular com per exemple la reformulació que Pons fa del model dels paradigmes òptims (basant-se a grans trets en

Lloret & Bonet & Mascaró (2003 a, b).⁴ En el cas de l'eivissenc, si s'aplica aquest model surt elegit un candidat erroni sense simplificació en posició final, [ˈmolt], per influència de les formes del femení, [ˈmolta] i [ˈmoltəs], amb més poder paradigmàtic que la forma masculina plural [ˈmols]; en canvi, si es reconeix l'existència de subparadigmes relacionats per flexió de gènere i subparadigmes relacionats per flexió de nombre la forma seleccionada com a òptima és [ˈmol], atès que s'estableix una major connexió entre les formes relacionades per nombre respecte de les formes relacionades per gènere.

Un altre tipus de matisació té a veure amb l'escala de sonicitat: en el capítol dedicat a l'assimilació regressiva de mode d'articulació, en què es proposa una anàlisi basada en la distància de sonicitat permesa entre consonants, s'estableix una restricció que prohibeix que la sonicitat creixent entre dos segments heterosil·làbics sigui de més d'un grau de diferència (si aquesta condició no es compleix es desencadena l'assimilació regressiva de mode). Tenint en compte la introducció d'aquesta restricció, Pons planteja dues modificacions en l'escala de sonicitat: d'una banda, desmarcar les vibrants del grup de les líquides i assignar-los un grau de sonicitat menor, i, de l'altra, situar les líquides en la mateixa posició que les semivocals i assignar-los un mateix grau de sonicitat. Aquestes modificacions permeten explicar per què en casos en què hi hauria d'haver assimilació regressiva de mode d'articulació no es produeix: les nasals no assimilen el mode d'articulació de les vibrants (*som rics* [son.ˈriʃs] en mallorquí i [son.ˈriks] en menorquí) ni les vibrants el de les semivocals (*corr iardes* [kor. ˈjaɾðəs]). A més aquestes matisacions en l'escala de sonicitat adopten també un paper rellevant en altres punts del llibre per donar compte dels comportaments del mallorquí i el menorquí en altres fenòmens, com la inserció d'una vocal de suport en les seqüències finals de semivocal seguida de líquida (*aire* [ˈaj.rə]; capítol 10) o el bloqueig de l'escissió en les seqüències de lateral palatal seguida de consonant (per al mallorquí *coll petit* [kəʎ.pəˈtit], *[kəʎl.pəˈtit]; capítol 8).

Amb relació a aquesta modificació de l'escala de sonicitat, cal tenir en compte que l'autora presenta arguments tipològics per justificar-la, i que, a més, aquesta alteració no té un abast tan particular com es podria pensar, sinó que permet a l'autora de donar compte de més d'un fenomen, tal com s'ha vist en el paràgraf anterior. Tanmateix, aquesta modificació esdevé conflictiva pel fet que contradiu, amb la creació d'una escala pròpia per al català, la validesa universal que caracteritza l'escala de sonicitat. Aquesta alteració no deixa de ser, doncs, una modificació *ad hoc*, que es posa al servei d'unes dades concretes i que, per tant, fa que l'autora tampoc es pugui deslligar del tot de l'estipulació que, segons ella mateixa, caracteritza altres propostes d'anàlisi.

Ara bé, cal reconèixer que aquest conjunt de matisacions, ratllin l'estipulació o no, responen, de fet, a la voluntat de l'autora de no deixar res, o pràcticament res, per explicar. Després de llegir l'obra *La teoria de l'optimitat. Una introducció aplicada al català de les Illes Balears* el lector té la impressió que l'autora ha trobat en la TO un marc idoni per donar compte de l'heterogeneïtat i la complexitat dels processos que operen en els grups consonàntics en balear. El treball de Pons ofereix noves propostes d'anàlisi, però al mateix temps també fa un exercici de síntesi per tal de recollir altres propostes que s'han fet anteriorment, tant en el marc de la fonologia clàssica com en el marc de la mateixa TO. En aquest sentit, les referències a treballs recents fets en el marc de la TO són abundants, tant als que se centren en el català (Serra, Dols, Bonet, Jiménez, Lloret, Mascaró, Wheeler...) com als dedicats a altres llengües (Gouskova, Steriade), així com a les aportacions i als treballs teòrics de Prince, Smolensky, Kager o McCarthy. Al costat d'aquestes referències que evidencien que som davant d'un treball ben documentat, al llarg de l'obra apareixen en general serveixen per il·lustrar les simetries que s'estableixen en les diferents llengües del món pel que fa a la resolució de determinats fenòmens, o bé per buscar evidències de determinats comportaments. Potser l'única cosa que es troba a faltar en un treball tan exhaustiu com el de Pons és un capítol conclusiu final que torni a reprendre alguns dels punts de l'anàlisi

4. BONET, E. / LLORET, M. R. / MASCARÓ, J. (2003a): "Phonology-morphology conflicts in gender allomorphy". Pòster presentat al *Glow 2003*, Lund (Suècia).

BONET, E. / LLORET, M. R. / MASCARÓ, J. (2003b): "Atypical gender allomorphy". Pòster presentat al *4th Mediterranean Morphology Meeting*, Catània (Itàlia).

que posen de manifest la idoneïtat de la TO com a model d'anàlisi. Tanmateix, que la TO és capaç de donar compte satisfactòriament dels processos promoguts pels contactes consonàntics que ocorren en balear, l'autora ja ho deixa prou clar al llarg dels diferents capítols que configuren l'obra, la qual es pot considerar, sens dubte, una obra de referència, tant en l'àmbit de la fonologia catalana com en l'àmbit dels estudis que prenen com a model la TO.

Laia ROSÀS I REDONDO
Universitat de Barcelona